

Teisinės verslo aplinkos kūrimas Lietuvoje

Istorinė patirtis

Nagrinėjant šios dienos temą apie teisinės verslo aplinkos kūrimą Lietuvoje, manau būtų tikslinga pradėti ją analizuoti nuo lemtingų praėjusio 20 amžiaus pradžios įvykių bei veikslių.

Taip jau atsitiko, kad iki pat Nepriklausomybės paskelbimo 1918 02 16, Lietuva ilgą laiką neturėjo savo nacionalinės atskiros privatinės teisės sistemos ir, žinoma, negalėjo jos turėti, nes po lemtingų valstybės padalijimų ir okupacijos 18 amžiuje, ji buvo Rusijos Imperijos dalimi. Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę 1918 metais, situacija atrodytų turėjo būti panaši į situaciją praeito amžiaus pabaigoje, po Nepriklausomybės atkūrimo 1990 03 11. Tačiau taip atrodo tik iš pirmo žvilgsnio, o iš tikrųjų teisinė aplinka bei padėtis labai skyrėsi.

Tarpukario laikotarpiu Lietuvoje buvo naudojamos net keturios privatinės teisės sistemos – Klaipėdos krašte galiojo Vokietijos civilinis ir komercinis kodeksai, Užnemunėje – Prancūzijos civilinis ir komercinis kodeksai, Palangoje ir Zarasų krašte – Kuršo teisė ir vietinių civilinių įstatymų rinkinys, o visoje kitoje Lietuvos dalyje – Rusijos Imperijos įstatymų sąvado X t. 1 dalyje išdėstyti Civiliniai įstatymai, minėto sąvado XI t. 2 dalyje išdėstyti Fabrikų ir amatų pramonės įstatymas bei Pramonės darbo įstatymas, o taip pat sąvado XII t 1 dalyje išdėstytas Statybos statutas.

Pirmųjų laikinųjų konstitucijų pagrindinėse nuostatose buvo įtvirtintas valstybės leidžiamų teisės aktų primatas prieš receptuotas privatinės teisės sistemas bei konstatuotas receptuotų teisės sistemų laikinumas. Nebuvo jokių problemų teisinės sąmonės srityje, nes po Nepriklausomybės paskelbimo galiojo praktiškai tie patys privatinės teisės aktai, reguliuojantys privačia nuosavybe bei verslo laisve pagrįstą ūkį. Buvo nustatyta, jog receptuotieji privatinės teisės sistemų teisės institutai ir atskiros normos neturi galios, jei paaiškėja, jog jie prieštarauja Konstitucijai ar naujiems įstatymams. Tačiau visiškai problemų nebuvo išvengta ir didžiąją dalim dėl privatinės teisės kolizijų ir spragų 1928 m. buvo įkurta speciali Valstybės Taryba, kuri sprendė įstatymų suderinamumo ir kodifikacijos klausimus. Taryba ypač svarbų dėmesį teikė privatinės teisės normų suvienodinimui ir parengė

taip pat nemažai komercinius santykius reguliuojančių įstatymų: Akcizų ir finansinių monopolijų, Kreditoriams kenksmingų skolininkų aktų ginčijimo, Kovos su nedorąja konkurencija, Kreditinių įmonių, Ipotekos ir kt.

Per šį laikotarpį Lietuva taip pat pasirašė 66 tarpvalstybinius civilinės teisės ir 80 komercinės teisės susitarimų ir sutarčių.

Manau, kad galima daryti išvadą, jog tarpukario Lietuvos privatinė teisė dėl Vokietijos, Prancūzijos ir Rusijos teisės recepcijos buvo gana moderni nes prancūzų ir ypač vokiečių privatinės teisės sistemos buvo gana pažangios tuo metu ir užtikrino tinkamą privačios nuosavybės pagrindu pagrįstų ūkinių-komercinių santykių teisinį reguliavimą. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad šio laikotarpio privatinė teisė buvo ir dualistinė, nes galiojo atskiri civiliniai ir komerciniai kodeksai bei įstatymai. Be to, Konstitucijos suteikė galimybę gana plačiai teisės šaltiniu pripažinti ir taikyti vietinius papročius.

1937 metais Valstybės Taryboje buvo sudaryta komisija Lietuvos civiliniam kodeksui parengti, tačiau jo rengimo darbų užbaigti iki naujos okupacijos taip ir nepavyko.

Teisinės aplinkos kūrimas po 1990 kovo 11 d.

Situacija 1990 metais po Nepriklausomybės atkūrimo kovo 11 d. buvo kiek kita.

SSRS, kurios dalimi iki 1990 m. buvo Lietuva, socialistinė civilinė teisė buvo išvystyta gana silpnai, nes tai lėmė socialistinė santvarka, besiremianti valstybine bei kolektyvine nuosavybe, socialistiniu planiniu ūkiu, apribojusi privačią nuosavybę iki asmeninės, bei uždraudusi privatų verslą. Teisėje vyravo pozityvizmas, buvo praktiškai nepripažįstami teisės šaltiniu bendrieji teisės principai, papročiai bei teismų praktika. Teisė buvo suvokiama tik kaip valstybės sankcionuotos bei nustatytos elgesio taisyklės, kurias taikė valstybei ir Komunistų partijai faktiškai pavaldūs bei jų formuojami teismai. Sovietinė teisė visiškai priklausė nuo Komunistų partijos politinių interesų ir buvo glaudžiai susijusi su socialistine ekonomine sistema. Galiojęs LTSR 1964 m. civilinis kodeksas, paruoštas remiantis SSRS ir sąjunginių respublikų civilinių įstatymų pagrindais, pagal tipinį SSSR pavyzdį, tik minimaliai reglamentavo piliečių civilines teises, valstybinių įmonių statusą ir prievolių teisę, kai kurias prievolių rūšis. Valstybinių įmonių ir kolūkių veiklą reguliavo specialūs

įstatymai, ginčus tarp valstybinių įmonių nagrinėjo valstybinis arbitražas, remdamasis poįstatyminiu aktu patvirtintomis arbitražo taisyklėmis.

Socialistinė teisė nepripažino komercinės teisės sąvokos ir ją vadino ūkine teise, ir toks pavadinimas ideologiškai buvo labai patogus, nes eliminavo jos pagrindą – privačią nuosavybę ir laisvą verslą, įteisindamas socialistine nuosavybe pagrįstą komandinį planinį ūkį. Santykiai tarp šio socialistinio ūkio subjektų buvo vadinami ūkiniais santykiais ir reguliuojami ūkinės teisės.

Perėjimas po Nepriklausomybės atkūrimo prie kitų, private nuosavybe ir verslo laisve grindžiamų visuomeninių santykių buvo gana sunkus ir skausmingas, nes:

1. Reikėjo pereiti nuo socialistinio prie privačia nuosavybe paremto ūkio ir laisvo verslo labai greitai;
2. Nebuvo įmanoma atkurti visos sovietinės okupacijos išvakarėse galiojusios privatinės teisės sistemos;
3. Nebuvo praktiškai ką receptuoti, nes galiojusi socialistinė teisė iš esmės netiko, todėl reikėjo kurti naują privatinės teisės sistemą.

Naujos privatinės teisės sistemos sukūrimui buvo reikalinga:

1. Pradėti keisti ir formuoti naują teisinę sąmonę;
2. Sukurti ir priimti tinkamas, naujus visuomeninius santykius atitinkančias privatinės teisės normas;
3. Pertvarkyti teisinių bei kitų valstybės institucijų sistemą.

1990 metais priimtame LR Laikinajame Pagrindiniame įstatyme buvo nustatyta, kad galioja tik tie iki tol veikę įstatymai ir teisės aktai, kurie neprieštarauja LR Laikinajam Pagrindiniam įstatymui. Tačiau vis tik teisybės dėlei reikia pasakyti, kad ši norma buvo gana deklaratyvi ir nepakankamai efektyvi, kadangi praktiškai to prieštaravimo niekas nesprendė, nes Konstitucinis teismas buvo įkurtas tik 1993 metais, o bendros kompetencijos teismai buvo tam nepasiruošę.

1. Teisinės sąmonės formavimas.

Teisės tapimas prasideda nuo teisinių idėjų ir sąmonės, nes žmonių interesai pirmiausia įgauna sąmoningumą ir kryptingumą, pasireiškiantį teisinėmis idėjomis. Kitaip tariant viskas pirmiausia turi atsirasti galvoje, o tik po to mintis ir žodis turi tapti kūnu.

Neįmanoma, kad teisinė sąmonė galėtų pasikeisti per labai trumpą laiką. Be to žmonės, nuo kurių priklausė naujos teisinės sistemos kūrimas, nors ir turintys kuo geriausius ketinimus, visą savo gyvenimą buvo pragyvenę socialistinėje santvarkoje, praktiškai neturėjo privačios nuosavybės, beveik nieko neišmanė apie laisvą verslą bei kitus rinkos dalykus. Tai trukdė teisingai suformuoti teisinės sistemos pertvarkymo tikslus ir uždavinius, strategiją bei taktiką. Gerų norų “ką daryti” taip pat neužteko – reikėjo dar žinoti ir “kaip tai padaryti”, o tas “kaip” yra neišvengiamai susijęs su puikiu to dalyko išmanymu. Paradoksas, tačiau pirminė teisės sistemos dalis - teisinė sąmonė - nuo kurios toliau priklauso teisėkūra bei teisės įgyvendinimas, keičiasi lėčiausiai. Ir jei įstatymą parašyti užtenka metų, įkurti teisinę instituciją ir ją parengti darbui – keletu metų, tai teisinei sąmonei pasikeisti reikia žymiai ilgesnio laikotarpio. Ar užtenka tam praėjusių 13 metų? - gal, o gal ir ne. Kaip keitėsi Lietuvos žmonių teisinė sąmonė ko gero aiškiai rodo jos realizavimo rezultatas – sukurti teisės aktai bei teisės įgyvendinimo efektyvumas.

Viskas iš tikrųjų keitėsi gana greitai, tačiau netrukus po Nepriklausomybės atkūrimo, paaiškėjo, kad ne visi turi vienodus interesus, o skirtingų interesų turėtojai taip pat gali turėti skirtingą teisinę sąmonę ir skirtingai vertinti galiojančią teisę bei skirtingai įsivaizduoti pageidaujamą rezultatą. Naujos sąlygos suteikė daugeliui žmonių daug naujų galimybių ir neišvengiamai sukūrė didesnę turtinę, o neretai ir tiesioginę nelygybę. Labai dažnai galima išgirsti, kad “...ne tokios Lietuvos kovojome”. Deja, po kiekvienų LR Seimo rinkimų kisdavo valdančiosios daugumos politinė orientacija ir požiūris į šalyje atliekamas reformas, o tai taip pat turėjo gana ženklia įtaką ir privatinės teisės kūrimui bei verslo teisinės aplinkos formavimui.

Žmonių teisinė sąmonė bei ją sudarantys struktūriniai elementai - teisinė psichologija ir teisinė ideologija turi ypatingą reikšmę teisiniam reguliavimui bei jo efektyvumui, nes valstybinės valdžios bandymai darant reformas nepaisyti daugumos gyventojų interesų ir nuomonės dažniausiai yra iš anksto pasmerkti.

Paskutiniai Lietuvos prezidento rinkimai yra akivaizdus pavyzdys, kad Lietuvoje yra gana dideli skirtumai žmonių teisinės sąmonės srityje. Iš tikrųjų, pirmasis uždavinys yra siekti kuo glaudesnio priešingų interesų kompromiso bei teisinės sąmonės, atitinkančios šiuolaikines demokratines vertybes, formavimo.

Be abejonės, kad per 13 Nepriklausomybės metų daugelio žmonių sąmonėje įvyko dideli pasikeitimai. Šiandien manau galima drąsiai teigti, kad dauguma Lietuvos žmonių sugebėjo prisitaikyti prie iš esmės pasikeitusių gyvenimo sąlygų ir

suvokia laisvo verslo plėtrą kaip būtiną ateities gerovės sąlygą, gerbia privatinę nuosavybę. Nepaisant to, dažnai galime pamatyti ir neigiamą požiūrį į laisvą verslą ir verslininkus, valstybės turto privatizavimą, žemės pardavimą ir pan.. Tačiau esu įsitikinęs, kad taip manančiųjų skaičius toliau sėkmingai mažės geometrine progresija. Be to, jau užaugo nauja karta, neturinti sąmoningos gyvenimo patirties buvusioje sovietinėje santvarkoje, pradedanti vis labiau teigiamai įtakoti tiek verslą, tiek ir valstybės institucijų darbą bei bendrą Valstybės vystymąsi.

2. Teisėkūra.

Teisinis reguliavimas paprastai yra suprantamas kaip socialinio reguliavimo rūšis, arba forma, kai teisinis poveikis teisės subjektų elgesiui daromas teisės normomis, kreipiant tą elgesį bei visuomenės raidą norima linkme. Teisinis poveikis yra platesnė sąvoka, kadangi poveikį galima daryti ir teisinėmis idėjomis bei teisės mokslu.

Siaurąja prasme, nagrinėjant šios dienos temą, reikėtų kalbėti apie teisinį reguliavimą, kurio objektas yra visuomeniniai santykiai verslo srityje, tačiau plačiąja prasme, kadangi viskas yra gana tarpiai susiję, reikėtų kalbėti apie praktiškai visų visuomeninių santykių reguliavimą Lietuvoje apskritai, t.y. apie Lietuvos teisinės sistemos būklę ir perspektyvas.

Atrodo, kad šiandien neturime didesnių problemų dėl Lietuvoje esančios pozityviosios teisės verslo srityje. Tik atkūrus Nepriklausomybę 1990 metais buvo priimti verslui būtini Įmonių, Akcinių bendrovių, Užsienio investicijų bei kiti pagrindiniai įstatymai.

Manau, kad po Nepriklausomybės atkūrimo galėtume išskirti bent 3 privatinės teisės kūrimo laikotarpius, kurie turi tam tikrus savo ypatumus bei specifiką:

1. 1990-1992 metai;
2. 1993-1998 metai;
3. nuo 1999 metų.

Pirmuoju laikotarpiu Lietuvos teisės sistemos kūrimui yra būdingas didesnis dėmesys viešajai teisei – tai buvo objektyvu, nes valstybei reikėjo suformuoti visą politinės valdžios sistemą. Privatinei teisei dėmesio buvo mažiau, nors minėtu laikotarpiu priimta gana daug fundamentalių įstatymų (Įmonių, Kainų, Akcinių bendrovių, Įmonių rejestro, Draudimo, Užsienio investicijų Lietuvos Respublikoje, Valstybės turto pirminio privatizavimo, Žemės reformos ir kt.). Analizuojant šiuo

laikotarpiu priimtus teisės aktus galime pastebėti gana stiprią ankstesnės santvarkos įtaką. Teisinis reguliavimas atliekamas imperatyviuoju teisinio reguliavimo metodu, t.y. subjektams taikoma taisyklė, kad viskas, kas nėra tiesiogiai leista įstatymo, yra uždrausta. Nėra pripažįstamas teisės skirstymas į viešąją ir privatinę, dėl to privatus juridiniai asmenys turėjo tik specialų teisumą, o fiziniai asmenys nepilnai galėjo naudoti savo nuosavybę ūkinei – komercinei veiklai. Tai ypatingai trukdė verslui. Šiam laikotarpiui taip pat būdinga ir dar maža, besikurianti privataus sektoriaus dalis ūkyje, verslo smulkumas ir teisės normų neišbaigtumas, “pusėtinumas” bei jų efektyvumo nepakankamumas.

Antrojo laikotarpio pradžią galima būtų sieti su LR Konstitucijos priėmimu 1992 m. spalio 25 d., tačiau, nors ir Konstitucijos 6 str. nurodo, kad ji yra tiesiogiai taikomas aktas, ją priėmus negalėjo viskas iš karto imti ir automatiškai pasikeisti, ypač privatinėje teisėje. Konstitucija numatė tik pagrindines, esmines privatinės teisės normas bei principus, tačiau reikėjo ir jas įgyvendinti.

Daugelis po LR Konstitucijos įsigaliojimo priimtų įstatymų privatinės teisės srityje buvo paruošti ir priimti 1993 metais ir vėliau (pvz. esminiai Civilinio kodekso pakeitimai, nauji Akcinių bendrovių, Užsienio investicijų ir kt. įstatymai). Ypač svarbūs buvo Civilinio kodekso esminiai pakeitimai 1994 05 17, kurie nors ir nepanaikino socialistinės kodekso prigimties, tačiau buvo sistemiški ir skirti laisvosios rinkos sąlygoms įtvirtinti. Buvo įteisintas juridinių asmenų skirstymas į viešuosius ir privačius, tačiau skirstyta pagal valdingų įgaliojimų turėjimo kriterijų, o ne pagal juridinio asmens steigimo interesų pobūdį ir tai sukėlė tam tikrą sumaištį ir neaiškumą reglamentuojant viešųjų ir privačių juridinių asmenų veiklą.

Teismų įstatymo 1994 m. pakeitimais buvo ne tik pertvarkyta teismų sistema, bet ir faktiškai įteisinta teisės šaltiniu teismų praktika, įtvirtinant Aukščiausiojo Teismo senato aprobuotų sprendimų privalomumo principą, o Civilinio proceso pakeitimais buvo įvestas teisingumo, protingumo ir kitų bendrųjų teisės principų taikymas, sprendžiant civilines bylas.

Antrajam laikotarpiui taip pat būdingas imperatyvaus teisinio reguliavimo metodo privatinėi teisei silpnėjimas, susiformavusi pakankamai didelė privataus sektoriaus dalis, pirmajame etape priimtų teisės normų tobulinimas ir keitimas pagal pasikeitusią situaciją ir besiformuojančią praktiką, teismų ir kitų teisinių institucijų esminio pertvarkymo pradžia.

Trečiojo laikotarpio pradžią siečiau su LR Seimo 1997 m. pabaigoje priimtu įstatymu, nutraukusiu visų sovietinių įstatymų galiojimą Lietuvoje ir palikusiu galioti tik tuos, kurie laikinai įrašyti į specialų sąrašą, visapusiško teisės derinimo su Europos Sąjungos *acquis* pradžia, vis platesniu prisijungimu prie tarptautinių privatinės teisės aktų ir Civilinio kodekso rengimo baigimu. Buvo pradėtas ruošiamų teisės aktų derinimas su jau parengtu Civilinio kodekso projektu, baigus teismų reformą padidėjo teisinių institucijų gebėjimai, toliau augo ir įsitvirtino laisva rinka, Valstybė pamažu prarado ypatingą statusą privatinuose teisiniuose santykiuose.

Ypač svarbiu įvykiu verslo aplinkai tapo ir naujojo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso priėmimas ir įsigaliojimas nuo 2001 m. liepos 1 d.. Kodeksas įtvirtino naujus visuomeninius santykius atitinkančias bei šiuolaikinėms demokratinėms visuomenėms priimtinas privatinės teisės normas bei principus. Kadangi Lietuvos teisė, remdamasi šiuolaikinėmis privatinės teisės tendencijomis, nuėjo privatinės teisės monizmo keliu, buvo nuspręsta rengti vieną civilinį kodeksą, įtraukiant į jį ir specialias komercinės teisės normas, kurios konkuruoja su bendromis kaip specialios normos, skirtos verslo santykiams reguliuoti.

1998 metais LR Seimo teisės ir teisėtvarkos komitetas išplėstiniame posėdyje nutarė, kad nebereikia rengti atskirą Komercinį kodeksą, ir komercinės teisės normas būtina inkorporuoti į rengiamą Civilinio kodeksą, jį išplečiant įmonių, konkurencijos, investicijų, bankroto ir kitomis komercinės teisės normomis. Tačiau šis Seimo komiteto nutarimas buvo įgyvendintas tik pusiau - atskiras Komercinio kodekso projekto ruošimas buvo nutrauktas, o Civilinio kodekso projektas komercinės teisės normomis išplėstas tik labai nežymiai, jo rengėjams pasižadant ateityje jį ir komercinės teisės normomis papildyti bei išplėsti, o vėliau, atrodo, šis pažadas taip ir buvo užmirštas.

Norėčiau naudodamasis proga šį pažadą priminti ir atkreipti dėmesį į specialiosios privatinės teisės dalies - komercinės (verslo) teisės reglamentavimo problemą.

Komercinė teisė, gimusi reguliuojant visuomeninius santykius prekybos srityje, palaipsniui apėmė visą verslo reguliavimą – tiek prekybą, tiek žaliavų gavybą tiek jų perdirbimą bei pagalbines verslo sritis. Kontinentinės teisės sistemos šalyse, kurioms priklauso ir Lietuva, verslo teisė tradiciškai vadinama komercine teise, nors dabar dažnai ji vadinama verslo teise, atsiejant ar pamirštant istorinę tradiciją. Dar senovės Romoje bei vėliau viduramžiais sparčiai vystantis prekybai ir kitiems

verslams buvo pastebėta, kad vien bendrų civilinės teisės normų verslui nepakanka, kadangi santykiai tarp verslininkų arba “komersantų” yra sudėtingesni, reikalaujantys operatyvumo ir kitokio specialaus reguliavimo, nes vien civilinės teisės normos, reguliuojančios fizinių asmenų turtinius santykius, yra per daug gremėzdiškos ir trukdo verslui. Dėl to laikui bėgant privatinė teisė skilo į dvi dalis – civilinę ir komercinę teisę. Kaip ir civilinė teisė, komercinė teisė, siekiant ją susisteminti ir patobulinti, buvo kodifikuota. Prancūzijoje 1807 metais šalia civilinio kodekso, priimto 1804 metais, įsigaliojo “Code de commerce”, Vokietijoje 1900 m. taip pat kartu su civiliniu kodeksu įsigaliojo ir Vokietijos komercinis kodeksas.

Tačiau privatinės teisės dualizmas, pagerinęs verslo aplinkos teisinį reguliavimą sukėlė ir tam tikrų rimtų problemų:

- 1) praktikoje buvo sunku taikyti ir nepatogu subjektams naudoti dvigubą teisinį reguliavimą, t.y. verslo subjektai nori vienodų taisyklių su visais kitais subjektais,
- 2) teisės mokslui akis badė teorinis neatitikimas privatinei teisei skylančią į dvi dalis,
- 3) komercinės teisės reguliuojami teisiniai santykiai pamažu skverbėsi į visas ūkinės-komercinės veiklos sritis.

Dėl šių priežasčių 20 amžiuje šiuolaikinėje privatinėje teisėje pradeda išsigalėti privatinės teisės monizmo tendencijos ir Olandijoje, Kanados Kvebeko provincijoje, Rusijoje bei kitose šalyse parengti vieningi civiliniai kodeksai, įtraukiant į juos ir specialias komercinės teisės normas, kurios konkuruoja su bendromis civilinėmis kaip specialios normos, skirtos verslo santykiams reguliuoti.

Tačiau reikia pasakyti, kad vien tik vieningo civilinio kodekso priėmimas gali taip pat sukelti tam tikrų problemų ir būti nepakankamu verslui, nes :

- 1) gali atsirasti sunkumų sėkmingai vystant verslą jo reguliavimui taikant tik civilinę teisės normas;
- 2) yra neįmanoma į civilinį kodeksą sudėti visas komercinės teisės normas ir dalis jų lieka nekodifikuotų, be to kai kurie komercinės teisės institutai netelpa civilinės teisės rėmuose (pvz. įmonių rejestras).
- 3) nacionalinės civilinės teisės lokalinis pobūdis ir trukdo vystyti tarptautinį verslą, nes civilinė teisė yra šalies vidaus teisė.

Taigi privatinės teisės sutvarkyme yra būtina pasinaudoti kitų šalių istorine patirtimi ir surasti aukso vidurį, nes ši lazda turi du galus ir ją perlenkus į kuria nors

puse, teisinėje verslo aplinkoje gali atsirasti tam tikrų nepatogumų. Taigi manau reikėtų baigti ruošti Civilinį kodeksą taip, kaip buvo sumanyta, ir ateityje jį papildyti perkeliant į jį komercinės teisės normas įmonių, konkurencijos, bankroto bei kitose srityse.

Lietuvos įstatymai taip pat nustato ir Valstybinę investicijų bei jų skatinimo politiką. Užsienio investicijas Lietuvos Respublikoje ir Lietuvos Respublikos investuotojų investicijas užsienyje taip pat reglamentuoja dvišalės ir daugiašalės Lietuvos Respublikos sutartys dėl investicijų skatinimo ir apsaugos bei kitos tarptautinės sutartys. Jeigu Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuota tarptautinė sutartis nustato kitokias užsienio investicijų Lietuvos Respublikoje sąlygas negu įstatymas, taikomos tarptautinės sutarties normos. Iki šių metų kovo 1 dienos Lietuvos Respublika buvo pasirašiusi 32 Investicijų skatinimo ir apsaugos sutartis,

Galima būtų daryti išvadą, kad Lietuvoje yra pakankamos teisinės prielaidos verslui - yra priimti atitinkami įstatymai, nėra sudaryta jokių specialių reikalavimų verslo dalyvių subjektiškumui. Tačiau reikia pripažinti, kad didelę įtaką verslo plėtrai turi ne tik esantis teisinis verslo santykių reglamentavimas, bet ir teisės veiksmingumas.

3. Teisės veiksmingumas.

Teisės reguliavimo veiksmingumą verslo srityje, manau geriausiai įrodo pasiektas tikslas, t.y. rezultatyvumas. Kaip išmatuoti teisinio reguliavimo efektyvumą, ar verslo teisinė aplinka yra gera, ar tai puikus rezultatas, ar geras, o gal tik patenkinamas? Vienareikšmiai sunku atsakyti į šį klausimą turbūt ir daugeliui iš Jūsų. Ko gero, galima padaryti atitinkamas išvadas remiantis lyginamuoju metodu – lyginant su mūsų kaimynėmis Baltijos šalimis bei analizuojant ir nagrinėjant kiekvieną verslo problemą atskirai bei konkrečiai.

Teisės filosofija teigia, kad teisės veiksmingumas gali būti formalus (teisinis) ir socialinis. Formalus veiksmingumas – tai konstatavimas, kad teisės institucijos funkcionuoja, įstatymai priimami, teisės normos gali būti taikomos ir t.t. Tuo tarpu socialinis teisės veiksmingumas - realus poveikis žmonių elgesiui ir visuomeniniams santykiams. Taigi, matyt kalbant apie nagrinėjamą dalyką, yra tikslinga aptarti ir ar efektyvus yra teisės normų įgyvendinimas bei teisės taikymas.

Turbūt dažniausia problema yra ta, kad vis pamirštama jog verslo teisiniui reguliavimui turi būti taikomas dispozityvus reguliavimo metodas, t.y. leidžiama

viskas, kas nėra tiesiogiai uždrausta įstatymo. Įstatymuose yra siekiama nereikalingo smulkmeniško reglamentavimo iš esmės trukdančio verslui, kada nustatomos taisyklės visiškai neatsižvelgiant į ekonomiškumą, teisės įgyvendinimo užtikrinimo bei protingumo kriterijus. Teigiamas dalykas yra jau prieš keletą metų pradėta kelti verslo dereguliavimo ir debiurokratizavimo idėja. Verslo dereguliavimas suprantamas, kaip nereikalingo reguliavimo ir bei verslo suvaržymų panaikinimas, o debiurokratizavimas – verslą reguliuojančių biurokratinių institucijų skaičiaus mažinimas ir biurokratinių verslą stabdančių kliūčių naikinimas. Šiai problemai spręsti 1999 metais Vyriausybės buvo sukūrusi specialią Saulėlydžio komisiją, tačiau apie jos darbą ir sprendimus deja nieko nebegirdėti.

Labai svarbi yra ir Valstybės institucijų, užtikrinančių verslo subjektų galimybę pasinaudoti jų turimomis teisėmis, gebėjimų problema. Lietuvos stojimo į ES derybose pasiektos pažangos įvertinimo ataskaitose ne kartą ES institucijų buvo akcentuojamas Valstybės administracinių gebėjimų nepakankamumas įgyvendinant būtinas ekonomikos reformas. Dažnai Lietuvoje daromų reformų tikslas buvo pati reforma, ir manoma, kad priėmus vieną ar kitą įstatymą problema automatiškai bus išspręsta. Tačiau teisės normos problemų nesprendžia, o tik padeda jas išspręsti.

Neabejotinai verslui trukdo daug kartų be pakankamai rimtos priežasties keisti mokesčių įstatymai bei kiti teisės aktai, nepakankamai efektyvus yra teismų darbas bei teismo sprendimų vykdymas. Kartais norima dirbtinai atsiriboti nuo verslo problemų sprendimo, kad, gink dieve, kas nors neapkaltintų privačių ir viešųjų interesų derinimo pažeidimais. O šie pažeidimai traktuojami taip plačiai, kad ima atrodyti, jog greitai visi valdininkai nusišalins nuo bet kokio sprendimo, nes jiems atrodo, kad jie gali būti šališki. Dar dažnai verslui reikalingas klausimas nėra sprendžiamas ir todėl, kad paprasčiausiai valdininkams trūksta kompetencijos, o valstybės ir savivaldybių institucijose yra įsivyravusi per didelė atsakomybės už klaidingą žingsnį baimė, verčianti valstybės tarnautojus vadovautis *credo*: geriau nedaryti nieko, nes nebūsi nubaustas.

Labai nenorėčiau šį pasisakymą baigti minorinėmis gaidomis, nes tikiuosi, palaikysite mano mintį, kad pasikeitimai sparčiai vyksta gera linkme. Analizuodami žiniasklaidą, konferencijų medžiagą, įvairių apklausų rezultatus, galime pastebėti, kad beveik visiškai nekeliami jokių klausimų ar problemų dėl Lietuvoje galiojančios privatinės teisės netinkamumo. Paprastai verslininkai daugiausia yra nepatenkinti ir

atkreipia dėmesį į netobulus mokesčių įstatymus, darbo santykių teisinio reglamentavimo trūkumus bei valstybės įstaigų biurokratizmą ir korupciją.

Ko galime tikėtis artimoje ateityje?

Šiandien galim drąsiai teigti, kad Lietuva jau greitai bus Europos Sąjungos narė ir verslo aplinkos kūrimas didžiaja dalimi bus įgyvendinamas vadovaujantis Europos Sąjungos teise ir verslo sąlygos bus labai panašios į sąlygas kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse.

Matyt ateityje turėsime bendrą ES Konstituciją, civilinį kodeksą, įmonių įstatymą, taip pat vienodus ar labai panašius mokesčių dydžius, panašias verslo sąlygas ir investicijų politiką. Žinoma, atsižvelgiant į tai, kad bendras Lietuvos ūkio išsivystymo bei žmonių gyvenimo lygis bent jau artimiausiu metu nesieks ES vidurkio, galime tikėtis ir tam tikrų verslą skatinančių priemonių.

Tikiu, kad ateityje verslo teisinė aplinka bus stabilesnė, racionalesnė, o teisinis reguliavimas - subtilesnis, netrukdantis verslui. Nes ką reiškia reguliavimas, jeigu yra taikomas dispozityvusis reguliavimo metodas, leidžiant viską, kas nėra uždrausta įstatymo? - Ko gero daugiausia - apribojimus, t.y. įstatymais nustatoma kas yra neleidžiama vykdant veiklą, todėl ir palinkėjimas būtų - kuo mažiau Valstybei reguliuoti bei kištis į verslą.

Tikiu kad Lietuvos verslas suras savo tvirtą vietą tiek Europoje, tiek visame pasaulyje ir sugebės efektyviai konkuruoti, o šį tikslą pasiekti padės efektyvi teisė. Tam jau yra sukurtos ar bent pradėtos kurti būtinos prielaidos.

Gintaras Balčiūnas

Naudota literatūra:

Andriulis V. Pirmosios Lietuvos Respublikos (1918 02 16 –1940 06 15) teisinės sistemos kūrimo bruožai.-V.:LTU, 1998;

Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V., Plečkaitis J.S, Šenavičius A. Lietuvos teisės istorija.-V.: Justicija, 2002;

Lietuvos valstybės teisės aktai (1918 02 16 –1940 06 15).-V., 1996;

Šalkauskis K. Civiliniai įstatymai: X tomo 1 dalis.-K.: Literatūra, 1933;

Vaišvila A. Teisės teorija.-V.Justicija, 2000.